

Henning Fengers Kierkegaard

af POVL JOHS. JENSEN

Professor Fengers bog om Kierkegaard-myter og Kierkegaard-kilder er dediceret til nu afdøde overbibliotekar, dr. Helge Topsøe-Jensen, og jeg tror, den har glædet denne lærde og skeptiske litterat, elev af Valdemar Vedel og ven med Paul V. Rubow. Den er forsynet med det cartesianske motto *De omnibus dubitandum est*. Forfatteren kunde også have valgt det mere positive rubowske dictum han anfører p. 8: »Man kan ikke holde Kierkegaard og det københavnske Aandsliv 1830–50 nær nok op ad hinanden. Den store Digter og Tænkner lader sig ikke skille fra sin By, sin Samtid og sit Sprog.«

Ved første blik er de ni afhandlinger om den unge Kierkegaard, der her er bragt sammen, uden en tydelig systematisk sammenhæng. Overskrifterne lyder: Kierkegaard som historieforfalsker; Kierkegaards papirer og bogsamling; Kierkegaard i konsultationsværelset; Kierkegaards brevnovelle »Breve«; Hegel, Kierkegaard og Niels Thulstrup; Søren Kierkegaards første kærlighed; Kierkegaard i Jylland sommeren 1840; Onsdagsbrevene mellem Kierkegaard og Regine Olsen; P. L. Møller, H. P. Holst og Søren Kierkegaard indtil 1843. Og der sluttes med noget, der kalder sig en afsluttende ikke-teologisk efterskrift.

Det, der holder dem sammen, er, at disse studier, som det siges i bogens titel, er kildekritiske. Til det vender forfatteren stadig tilbage. Og hans tesis er denne (p. 9), »at Kierkegaardforskningen fra begyndelsen kom ind på et galt spor, og at »fejlen« til en vis grad – i høj grad – går tilbage til Kierkegaard selv.« Den begrundes i første afhandling, som er en glimrede oversigt over alle de vanskeligheder, der skyldes Kierkegaards egne konstruktioner, tolkninger og efterrationaliseringer, hans bevidste leden på vildspor.

Den anden afhandling har givet anledning til et intermezzo, som er ganske

pudsigt. Forfatteren taler på en gang anerkendende og lidt sarkastisk om H. P. Rohde, denne fortræffelige Privatgelehrter, som professor Fenger egentlig burde have en medfødt sympati for. Det drejer sig om citatet på titelbladet til anden del af Enten–Eller: Les grandes passions sont solitaires, et les transporters au désert, c'est les rendre à leur empire. Rohde prøver i sit værk Gaadefulde Stadier paa Kierkegaards Vej (1974) at bevise, at Kierkegaard har læst Chateaubriands Atala og lige så vel som de litterære cirkler i København i det hele taget har haft kendskab til Chateaubriands forfatterskab. Det er kendt nok, at Brandes sammenstillede første del af Enten–Eller med Atala og René. Men hvor udbredt har kendskabet til Chateaubriand været i Danmark på den tid? Den højlærde litteraturprofessor mener støttende sig på Paul Krüger, det var så som så. Dog, H. P. Rohde (Aarhus Stiftstidende 27. dec. 1976) dukker som Vittor Eremita ned i et københavnsk mahognichatol, hvor han finder en poesibog, ført af en ung dansk pige omkring 1840, og her er det berømte citat fra Atala. På den façon lader vor litteraturprofessor sig nu ikke slå ud. For hvad er det for et chatol, og hvad er det for en pige? Han går til sin oldemoders chatol (også mahogni), der har været i slægtens eje siden Napoleonskrigene, og finder (Aarhus Stiftstidende 15. jan. 1977) i en hemmelig skuffe en optegnelse fra 1814. Her står om fætter Andreas, der »talede meget om litteraire Materier, men hverken Moder eller Jomfru Harpøth opfattede hvem Forfatteren var til de Smaastykker, han omtalede. Om jeg fik ret fat paa Navnet var det Sjatobriang, men det har jo lidet at sige, al den Stund det kun drejede sig om verdslig Litteratur.« Jeg må bekende, jeg ikke kunde modstå fristelsen til også at søge i *min* oldemoders chatol (kun egetræ) og gennemlæse en gammel poesibog fra fyrrerne, desværre uden at finde hverken Chateaubriand eller Sjatobriang. Alligevel, litterature comparée er nu et rart fag. (Jeg tager for resten ikke stilling til spørgsmålets realitet, henviser blot yderligere til Weekendavisen 5. maj og 2. juni 1978).

I samme afsnit finder man væsentlige bemærkninger om udgivelsen af Papirerne. Om denne siger Rubow, at den »nærmer sig til at være et blot Fotografi; Formaålet er nærmest at erstatte Originalerne for det Tilfælde at de skulde gaa tabt! Men i vore Dage, hvor Kunsten at fotografere Haandskrifter er drevet til en høj Fuldkommenhed, synes saadanne Udgaver, der er besværlige at læse og dog ikke fortæller os noget om Skriftbilledet, at tabe i Kredit. ... En rent »diplomatisk« Udgivelse, som af Kierkegaards Efterladte Papirer, er kun mulig, hvor Aktstykkerne foreligger i en omtrent trykfærdig

Stand, Ellers maa man dechiffre!» « Det er formodentlig lignende tanker, der har været udgangspunktet for professor Fengers overvejelser. Han har ved tilfældige stikprøver fundet den fotografiske gengivelse i Heiberg og Kuhrs udgave mangelfuld. Og hvad der er værre, han finder, at den orden, hvori Udgiverne bringer Papirerne, er en pseudoorden: læseren føres »på vildspor, så ingen mors sjæl kan se, hvor usammenhængende og problematiske Kierkegaards optegnelser i virkeligheden er.« Hovedansvaret for ordningen af Papirerne er jo P. A. Heibergs. Han bragte, som Victor Kuhr siger »Oversigt og Orden i de ofte rent kaotisk foreliggende Papirer.« For den filologiske, tekst-kritiske side af sagen havde i al fald den klassiske filolog Kuhr udmærkede forudsætninger, han må have lært hos J. L. Heiberg og A. B. Drachmann. Og sidstnævnte, den eminente tekstkritiker, der var rådgivende ved udgaven, vurderer den meget højt for dens principper og udførelse. Alligevel kan det løbe en filolog koldt ned ad ryggen, når man læser professor Fengers argumentation for, at den opfattelse af Kierkegaards ungdomsliv, man kender fra P. A. Heiberg, og som har spillet en overvættets rolle i Kierkegaard-litteraturen, har været med til at bestemme ordningen af Papirerne fra ungdomsårene. Og man kan kun samstemme med forfatteren i ønsket om en ny undersøgelse af Papirerne ud fra moderne teknik, med hensyn til papirsorter, vandmærker, blæktyper etc. Men efter en sådan undersøgelse kan man vel desværre i disse tider skyde en hvid pind.

Det, der har optaget undertegnede mest ved læsningen af bogen, er den fengerske teori, at man i Papirerne finder tydelige vidnesbyrd om den unge Kierkegaards planer om en brevnovelle, kaldet »Breve«, måske en goethisk brev- og dannelsesroman (p. 107). Det er en teori af den art, at man simpelt hen ikke begriber, ingen før er kommet på dette. Handlingen skitseres, med alt muligt forbehold, p. 99: »Helten, der oprindeligt læste teologi i København for efter faderens ønske at blive præst, opgiver under indtryk af naturvidenskaben og dens livsfilosofi studierne, bliver adjunkt, men begejstres så stærkt for teatret efter en opførelse af Den første Kjærlighed, at han med et omrejsende teaterselskab drager til provinsen, Jylland og også kommer til udlandet, Tyskland.« Jeg nævner en enkelt iagttagelse. I brevet til P. W. Lund (Pap. I A 72) finder man en lakune, betegnet med ordene nonnulla desunt. Intet kan vel tydeligere vise, at her er tale om et litterært manuskript. Det sammenholdes med I A 75: »Saaledes som jeg har søgt at vise det paa de foregaaende Sider, stode virkelig Sagerne for mig.« Det er den berømte optegnelse, hvori

man finder ordene: »Det gjælder om at finde en Sandhed, som er Sandhed for mig, at finde *den Idee, for hvilken jeg vil leve og døe.*« Dette aktstykke er i det hele taget digtning, kun »den litterært farveblinde« kan overse det, siger Fenger p. 81. Men værket igennem viser han hen til sin hypotese og underbygger den med indicier. Og hvis der er hold i den – hvad jeg tror –, indebærer den jo, at hele den næsten autoriserede opfattelse af Kierkegaards ungdom bliver højst problematisk (p. 108): »Syndefald, bordelbesøg, uregelmæssig altergang, slægtens forbandelse, børnenes død før eller senest i det 34te år (Christi dødsalder), pælen i kødet, den hemmelige note og mange andre godbitter ... alt det fortaber sig i den litterære romantiske tradition. Som Chateaubriands frivole forhold til den fire år ældre søster. Som Byrons formodede blodskam med *sin* halvsøster.« »Tout n'est que du vent et de la littérature.« Forfatteren er naturligvis ingenlunde blind for alle de fortolkningsproblemer, der rejser sig, når man nærmere betragter dette væv af virkelighed og fiktion.

Men jeg går over til spørgsmålet: Var Kierkegaard i sin ungdom hegelianer? Samtiden var ikke i tvivl, ej heller Drachmann, Himmelstrup eller Rubow – Kierkegaard svømmer »i den spekulative Tankegang som en Fisk i Vandet.« Især disputatsen fremtræder som et værk, der bevæger sig i hegeliske tankebaner. Nu stiller professor Fenger naturligvis ikke problemet så firkantet op. Han angriber det fra et bestemt hold, nemlig Kierkegaards forhold til Heiberg og den heibergske kreds. Og han går her ud fra solide bastioner. Han, der jo især er berømt for sine bøger om Georg Brandes, har som bekendt også skrevet om The Heibergs (1971), og han har i manuskript liggende en bog om Kierkegaards forhold til Heibergerne – et værk, man ser hen til med forventning. Han fremhæver et ikke uvæsentligt moment, at Kierkegaard skrev sin afhandling Af en endnu Levendes Papirer for Heibergs Perseus, en »Journal for den speculative Idee.«

Men jeg vil nøjes med nogle mere principielle betragtninger. Hvis man tager et værk som J. N. Madvigs Blik paa Oldtidens Statsforfatninger med Hensyn til udviklingen af Monarchiet og en omfattende Statsorganisme, der udkom i 1840, vilde man, hvis man i øvrigt intet kendte til Madvigs forfatterskab, sige, at her har man et fortræffeligt værk i den hegeliske tradition. Afhandlingen er i sin stil og sin struktur hegelisk, for Madvig var som nær sagt alle i disse år under indflydelse af den store filosof, »som vor Tid med Stolt-hed kalder sin.« Han var nær knyttet til den heibergske kreds, hvad man

tydelig ser i hans anmeldelser i *Maanedsskrift for Litteratur*. Fenger taler p. 104 med fuld ret om »heibergianeren Madvig.« Men med lige så stor ret siger Madvig selv i *Livserindringerne* (p. 93), at han aldrig har søgt en »overfladisk Tilfredsstillelse« ved at tilegne sig det hegelske systems formler – det var, som han siger, hans hele natur imod. De samme overvejelser kan man gøre sig med hensyn til Kierkegaard. Når han i 1850 ser tilbage på disputatsen, udbryder han med et suk: »O, jeg hegelianske Daare!« Og vist er det, at hverken Kierkegaards disputats fra 1841 eller Madvigs nævnte afhandling fra 1840 kunde tænkes uden den struktur, de låner hos Hegel. På den anden side er det ganske berettiget, at professor Thulstrup i sin disputats udfra Kierkegaards forfatterskab i dets helhed prøver i magisterafhandlingen at finde frem til det for Kierkegaard personlige bag den hegelske dragt. Det er nu engang sådan, som Vilh. Grønbech lidt drastisk har udtrykt det, »at et menneske kan udtale sin egen originale sjæl gennem lutter citater, om det skal være.« (Det er det problem, der i den gamle poetik og retorik hedder *accommodatio*).

Man har her to hermeneutiske holdninger. Den tekniske, som først og fremmest opererer med sprog og genre, og den psykologiske, der ud fra bagklogskab prøver i ethvert udtryk at finde det personlige, individuelle. Den sidste meget tydeligt eksemplificeret i Knud Hansens store afhandling fra 1954, hvor Kierkegaard skildres alene ud fra det synspunkt, at han »er den sidste og yderste konsekvens af den middelalderlige skolastik med dens angst for virkeligheden og dens forsøg på at finde et tilflugtssted i tankens verden.« Så får det være, hvad det vil, med Hegel eller ikke-Hegel, og samtidig mister forholdet imellem de forskellige pseudonymer og imellem virkelighed og fiktion sin betydning. De to holdninger behøver ikke at stride mod hinanden. Jeg skal ikke fordybe mig i dette, blot fremhæve professor Fengers bemærkning, at »hegelianismen havde grebet tidens gode hoveder, akkurat som i 1950erne strukturalismen og i 1960erne marxismen optog den akademiske ungdom så stærkt, at den mistede evnen til at tænke uhildet.«

Fengers tesis er denne, »at årene 1835–43, altså til og med Enten–Eller, er een vældig gæring, i hvilken Kierkegaards stillingtagen til den hegelske filosofi ingenlunde er afklaret. Det blev den *efter* Enten–Eller, altså i den store produktionsperiode 1843–45, og først med *Efterskriften* er gæringen afklaret.« At Enten–Eller bortset fra *Forførerens Dagbog* er »et svendestykke af en trofast heibergianer« (p. 244), vil jo nok ikke alle skrive under på.

Brevnovellen er stadig et ledemotiv for Fenger. Han anfører det berømte sted Pap. II A 347, hvor »Regina« er en tilføjelse, og stilen er digterisk, og ikke mindst hans gennemgang af Jyllandsrejsen 1840 er grundig og kritisk vel funderet. Hans tentative konklusion er, at Kierkegaard »i 1841 har brudt med det gamle, fortiden, forlovelsen, forehavendet etc. for at springe ud på de 70.000 favne som digter med et nyt, stort værk.« Man kan vel aldrig nå nogen sikkerhed, når det gælder denne gæringsperiode, men så meget er vist, at Fenger med sin omhyggelige kildekritiske gennemgang har skudt nogle vældige brecher i Heibergs og Kuhrs opstillinger.

Også i afhandlingen om onsdagsbrevene gøres en energisk kritisk indsats, og med fuld ret indskrænkes det primære kildemateriale til brevene og billetterne til Regine Olsen, der dog »for et flertals vedkommende tillige må betragtes som litterære tekster,« og til brevene til Emil Boesen fra det første Berlinerophold.

Den store afhandling om P. L. Møller, H. P. Holst og Søren Kierkegaard indtil 1843 er en af de mest inciterende i bogen. Det er en brilliant demonstration af kendskab til alle de mindste krinkelkroge af det litterære liv i København i disse år. Nærværende recensent er langt fra ikke lærd nok til at følge dette spil og tier beskæmmet. Morsom og veloplagt er skildringen og altid væsentlig.

Den ikke-teologiske efterskrift er heller ikke kedelig. Det lægges op til teologerne at tage stilling til det i bogen fremførte. Forfatteren taler med lidt *dédain* om teologer, men han må tilgive mig, at jeg mener, han har et meget fornuftigt jugement, når han blandt deres skare fremhæver med agtelse personer som Løgstrup og Sløk. Ganske alment siger han, at teologerne behandler kildematerialet nonchalant – jeg ved ikke, om han undtager de netop nævnte. »Den knugende, forstemmende barndom, den syndende oldingefader, hvis intime konfessioner skal frelse den syndende dandy-søn, den religiøse ofring af Regine, den uhyre æstetisk-filosofisk-religiøse produktion 1843–46, den tornestrøede og paradoksale kristendom, der ledte frem til en absurd eksistentialisme i åben krig med Statskirken ... alt dette kan da udmærket være sandt.« Det kan også være delvis sandt, og »for en ikke-kristen – jeg er forlængst meldt ud af Folkekirken, – er der heri intet, som trækker blot en tomme fra i Kierkegaards storhed, fascination eller geni.« Nu er det at fornægte dåben og kirken ved Gud ingen kvalifikation, og forfatteren synes da også at ville vise, at han dog ikke er så ganske udenfor, han har i al fald haft

hæderlige personer blandt sine forfædre og slægtninge. Han fortæller, hvordan Kierkegaard har grebet ind i hans slægts historie. Hvis teologerne (dette lidt ubestemte fællesbegreb) spørger ham, om han »har noget eksistentielt forhold til Kierkegaard bliver svaret: ja og nej.« Dette elaboreres så noget, og det siges til slut, at man uden gran af ironi kan pastichere Paul V. Rubows hyldest til Chateaubriand (fra 1938) og sætte digteren Kierkegaard i stedet for Hamlet og den franske vicomte. Her vil jeg blot gøre den supplerede bemærkning, at det for Rubow nok, som det hedder p. 8, var »et foryngelsens bad at drille, ærgre og ærte teologerne«, men at han dog samtidig var en af vore kyndigste og lærdeste teologer – hvad han i høj grad var sig bevidst.

Jeg slutter med en lidt gnaven iagttagelse. At forfatteren, der misundelsesværdigt deler sin tilværelse imellem Frankrig og Fyn og færdes hjemmefant på de moderne hovedsprog, ikke altid er rigtig gode venner med græsk og latinen.